

Renata Tawfik

Wyższa Szkoła Biznesu w Gorzowie Wielkopolskim
e-mail: biblioteka@wsb.gorzow.pl

Spółeczności otwarte na kulturę. Tworzenie bibliotek oddolnych

Słowa kluczowe: społeczeństwo obywatelskie, kapitał społeczny, biblioteki oddolne, biblioteki społeczne, biblioteki sąsiedzkie, biblioteki klubowe, biblioteki osiedlowe, kultura oddolna, kultura otwarta

Streszczenie: W ustroju demokratycznym istnieją różnorodne formy kultury i instytucji społecznych. Jednak nie zawsze spełniają one należycie swoje zadania i nie zawsze znajdują się wystarczająco blisko lokalnych społeczności. Luki w infrastrukturze kultury mogą być wypełniane poprzez oddolne działania społeczne. Oddolne działania łączą ze sobą małe społeczności lokalne, ale angażują także wolontariuszy i chętnych do współpracy w wymiarze krajowym, a nawet międzynarodowym. Powstałe biblioteki sąsiedzkie propagują czytelnictwo, działania kulturalne, aktywność społeczną i obywatelską. Są alternatywą dla osób, których nie stać na kupowanie książek bądź które mają do nich utrudniony dostęp lub też które omijają je z różnych przyczyn. Dzięki zaangażowaniu fundacji, zrzeszeń i innych organizacji non-profit, osób prywatnych i wszystkich ludzi dobrej woli, oddolne biblioteki stają się miejscami, gdzie książka w formie tradycyjnej jest inspiracją, pomysłem do kolejnych działań i aktywności sąsiadów, gości oraz wszystkich zainteresowanych do odwiedzin tych specyficznych placówek. W artykule zaprezentowano tę formę działań.

Keywords: civil society, social capital, grassroots libraries, community libraries, neighborhood libraries, club libraries, grassroots culture, open culture

Abstract: Various forms of culture and social institutions exist in a democratic system. However, they do not always fulfil their tasks properly and are not always close enough to local communities. Gaps in cultural infrastructure can be filled through grassroots social activities. Grassroots activities bring small local communities together, but also involve volunteers and others willing to co-operate on a national and even an international scale. The established neighborhood libraries promote reading, cultural activities, as well as social and civic activity. They are an alternative for people who cannot afford to buy books or who have difficulty accessing them or who avoid them for various reasons. Thanks to the involvement of foundations, associations and other non-profit organizations, private persons and all people of good will, grassroots libraries have become places where a book is an inspiration, a space for further activities and a reason for neighbours, guests and others to visit these institutions. This article describes these forms of activities.

Uczestnictwo w kulturze nie oznacza wyłącznie udziału w kulturze artystycznej, ale obejmuje także życie codzienne, związane z domem, pracą, kontakty towarzyskie, aktywność

społeczną. Takie uczestnictwo ma wpływ na naszą wrażliwość estetyczną, wszechstronność zainteresowań i działania twórcze. Kształtuje samodzielność sądów na temat dóbr i wartości kulturalnych [30, s. 75]. Jest również źródłem relacji interpersonalnych i kapitału społecznego.

Sytuacje, w których ludzie podtrzymują kontakty oraz działają w sposób regularny i powtarzalny, realizując wspólne cele, dają się wpisać w teorię trzech obszarów kapitału społecznego. Jest to wymiar jednostek, ich wzajemnych relacji oraz funkcjonowania instytucji [2, s. 63]. Uwzględniając te trzy wymiary, kapitał społeczny przyczynia się niewątpliwie do rozwoju czytelnictwa i udziału w organizacjach pozarządowych, tworząc zaufanie społeczne [10, s. 17]. Sieci organizacji pozarządowych, różnych, spontanicznie tworzonych stowarzyszeń, związków zawodowych, tworzą społeczeństwo obywatelskie. W nim to obywatele mają poczucie współodpowiedzialności za kraj, działanie regionu, miasta, wsi [11, s. 253]. Istotną rolę w budowaniu zaangażowania społecznego i obywatelskiego oraz w lokalnej integracji mogą pełnić instytucje biblioteczne [zob. np. 6; 20; 28], w tym biblioteki oddolne i sąsiedzkie, co zostanie szerzej przedstawione w artykule.

Tylko wolne, demokratyczne państwo stwarza korzystne warunki dla działań instytucji kulturalnych. Uzyskanie niepodległości w 1918 r. przyczyniło się do odbudowy i rozkwitu tych placówek w Polsce. Przy wsparciu materialnym państwa (dzięki powstałemu w 1928 r. Funduszowi Kultury Narodowej), polskie życie kulturalne rozwinęło się w oświacie pozaszkolnej. Otoczono opieką zabytki, fundowano stypendia, działać zaczęły lokalne samorządy, organizacje społeczne i struktury Kościoła [15, s. 14].

W okresie międzywojennym duży wpływ na życie kulturalne miały tzw. instytucje własne, jak domy ludowe, oświatowe, robotnicze, związkowe, gdzie w obrębie jednej placówki łączono różne dziedziny kultury, np. oświatę i rozrywkę, sztuki plastyczne i aktywność towarzyską [15, s. 14].

Po wojnie życie kulturalne zaczęło się odradzać z gruzów i zniewolenia. Jednak na inicjatywy kultury społecznej trzeba było długo czekać. Władza komunistyczna nie pozwoliła na powrót demokratyzacji życia Polaków. Wyznaczono nowe kierunki i trendy, które stały się narzędziami kontrolowania i sterowania kulturą [15, s. 14]. Jednak nie wszyscy płynęli zgodnie z prądem ideologii radzieckiej. Sprawą wartą uwagi były w latach pięćdziesiątych inicjatywy kreatywnych animatorów kultury studenckiej. Dzięki nim na nowo kształtował się ruch kultury otwartej. Przykładami tych działań były teatry studenckie z Gdańska, Warszawy, Łodzi, Krakowa, Wrocławia czy Gliwic. Ich nowatorskie, awangardowe repertuary myliły czujność cenzorską [16, s. 42]. Tak więc na ruinach demokracji zakiełkowało ziarno posiane przez ludzi o swobodnych, różnorodnych przekonaniach.

Po zmianach ustrojowych w 1989 r. rozpoczął się nowy etap działań w obszarze kultury. Nowe zasady funkcjonowania kultury obejmowały przede wszystkim decentralizację uprawnień, ograniczenie funduszy Państwa, tworzenie ram przepisów finansowych i prawnych dotyczących wszystkich przejawów życia kulturalnego oraz korzystanie z pomocy Unii Europejskiej, co w efekcie sprzyjało rozwojowi pozapaństwowych struktur instytucji działających na polu kultury [15, s. 36].

Lata dziewięćdziesiąte i kolejne przyniosły wielkie zmiany w działaniu publicznych instytucji kultury. Biblioteki w zmaganiach o czytelnika zaczęły zagospodarowywać przestrzeń

wirtualną. Powstawały komputerowe stanowiska dla odwiedzających. Usługi bibliotek często poszerzane były o dodatkowe obszary, zamieniając te placówki w kluby i domy kultury. Obok tradycyjnych zbiorów pojawiły się e-zbiory oraz nowe współczesne formy bibliotek – mediateki. Czy jednak to wystarczy, aby kondycja kultury czytelnicznej miała się dobrze?

Rozwojem przyszłości bibliotek zajęła się Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informatycznego. Dzięki jej apelowi wypracowany został program – wizja możliwych typów bibliotek w przyszłości. Ekspertki z różnych dziedzin rozpatrywali problem w trzech głównych obszarach życia społecznego, tj. w obszarze zrównoważonego rozwoju, bezpieczeństwa oraz technologii cyfrowych [25, s. 10]. Plany naukowców sięgają do 2030 r. [25, s. 52].

Jednym z trzech przedstawionych scenariuszy jest biblioteka oddolna. Ta forma tworzenia bibliotek znana już była ponad dekadę wcześniej. Teraz pomysł ten ziszcza się na naszych oczach. Powstają placówki życia kulturalnego poza obiegiem bibliotekarstwa publicznego. Zapewniają one nisze i luki, gdzie nie sięga kultura publiczna [25, s. 50]. Jedną z nich jest luka w infrastrukturze kultury. Dynamiczny rozwój miast obecną sieć bibliotek publicznych spycha do ograniczonych przestrzeni centralnych. Nowe osiedla pozbawione są bibliotek. To samo dotyczy się zaniedbanych kulturalnie starzejących się stref mieszkaniowych. Innym aspektem jest nieuczestniczenie w życiu bibliotek osób wykluczonych społecznie, o odmiennych poglądach, czujących strach przed biblioteką i jej nowymi technologiami [23].

Powstające biblioteki oddolne (z ang. *grassroot libraries*) [23], organizowane są spontanicznie, przy niskich nakładach finansowych, bez zaplecza w postaci fachowej wiedzy i zaawansowanych technologii (zob. np. Biblioteka Sąsiedzka w Śródcie – fot. 1). Jednak ich tworzenie cieszy, gdyż takie samoczynne organizowanie kultury czytelnicznej świadczy o naturalnej potrzebie człowieka, o dojrzewaniu społeczeństwa wchodzącego w etap demokracji szeroko pojętego obiegu kultury [23].

Fotografia 1. Biblioteka Sąsiedzka w Śródcie

Źródło: http://fundacjazmiana.pl/?page_id=151.

Biblioteki oddolne wypełniają istniejące luki życia kulturalnego. Powodują odradzanie się więzi sąsiedzkich, integrację społeczeństwa, rewitalizację społeczną, a także edukowanie i szerzenie kultury od podstaw. Gromadzenie i udostępnianie zbiorów to jeden, nie najważniejszy ich cel [7, s. 5]. Dzięki oddolnie tworzonym bibliotekom można mówić o bibliotekach społecznych, sąsiedzkich, domowych, osiedlowych, klubowych, prywatnych. Głównymi zadaniami tych placówek są:

- udostępnianie książek osobom mającym do nich utrudniony dostęp – niemogącym ich kupić lub pożyczyć;
- przełamywanie nieufności wobec obcych w małych społecznościach lokalnych;
- upowszechnianie kultury u podstaw – edukacja czytelnicza;
- aktywizacja obywatelska w obszarze organizacji i udostępniania dóbr kultury;
- uaktywnianie mieszkańców, poszukiwanie grantodawców i sponsorów;
- łączenie czytelnictwa, działań kulturalnych i aktywności obywatelskiej [27].

Biblioteki oddolne organizowane są głównie przez określony podmiot zbiorowy. Są to: stowarzyszenia, fundacje, instytucje działające przy kołach zainteresowań. Oprócz tego tworzą je publicznie udostępniane zbiory prywatne [7, s. 4].

W 2012 r. rozpoczął się ogólnopolski Projekt Biblioteki Sąsiedzkiej. Jego pomysłodawcą była Fundacja Zmiana, która we współpracy (do 2014 r.) z Fundacją LAS rozpowszechniała ideę oddolnych form tworzenia bibliotek, jako miejsc nie tylko gromadzenia zbiorów książkowych, ale centrów sąsiedzkich, gdzie lektura jest pretekstem do dyskusji i dalszych działań w małych społecznościach [9]. Z inicjatywy Fundacji LAS powstały: biblioteka w Okrzeszynie (fot. 2), biblioteka w Miszkowicach, a także biblioteka przyrodnicza w Sudeckiej Stacji Terenowej Klubu Przyrodników w Uniemyślu. Fundacja współtworzyła także Praską Bibliotekę Sąsiedzką w Warszawie [9] (fot. 3), a także zorganizowała małą bibliotekę Gminnego Ośrodka Kultury w Lubawce [19].

Fotografia 2. Działania Biblioteki Sąsiedzkiej w Okrzeszynie

Źródło: http://fundacjazmiana.pl/?page_id=134.

Fotografia 3. Praska biblioteka sąsiedzka

Źródło: http://fundacjazmiana.pl/?page_id=86.

Tworzenie bibliotek oddolnych jest interesującym przedsięwzięciem. Jednak nie jest to zryw jednorazowy. To działania długofalowe. Budowanie dobrych kontaktów w środowisku lokalnym, tworzenie i rozwój klimatu współpracy trwają długo i chociaż to praca trudna, to bardzo potrzebna. Biblioteki te mają w swoim założeniu skupiać działania ludzi z najbliższego sąsiedztwa i wszystkich, którzy chcą do nich zaglądać. Sąsiedztwem tym może być kamienica, kilka ulic, blok czy cała wieś. Sami współtworzący te przyjazne miejsca głoszą, że w bibliotekach sąsiedzkich każdy chętny może organizować różne wydarzenia kulturalne, integrujące sąsiadów, edukacyjne, za wyjątkiem agitacji politycznej [4]. Należy pamiętać, że inicjatywa społeczna tworzących te biblioteki nie korzysta z żadnych stałych dotacji na swą działalność. Nie dziwi więc, że na forach mediów społecznościowych i na swoich stronach wystosowują one apele o pomoc, o zbiórki książek i innych darów oraz o możliwe formy wsparcia przez internautów [4].

Jedną z oddolnych bibliotek jest powstała w 2012 r. Praska Biblioteka Sąsiedzka (PBS). Mieści się na warszawskiej Pradze i nawiązuje inicjatywą do tradycji praskich bibliotek prywatnych i społecznych z okresu przedwojennego, podczas II wojny światowej i zaraz po niej. Cieszyły się one wtedy dużą popularnością bo tworzone były przez mieszkańców i dla mieszkańców [22]. PBS mieści się przy ul. Okrzei 28. Nie obowiązują w niej przepisy typowych bibliotek publicznych. Brak jest kart bibliotecznych, kar za przetrzymywanie zbiorów, nie ma regulaminu. Przyjazna atmosfera i silna potrzeba działania zjednoczyły przy odnawianiu lokalu sąsiadów – jej pierwszych czytelników [22]. Działania PBS są skierowane do lokalnej, trudnej społeczności. Tworzą ją osoby wykluczone, więźniowie, osoby zagrożone biedą. Dzięki szeroko zakrojonej promocji PBS otwiera czytelnie w kolejnych bramach

i podwórkach warszawskiej Pragi. Książki są także udostępniane bezdomnym poprzez konstrukcję dwustumetrowego stołu w ramach „Otwartej Żąbkowskiej”. Wystawiane są także na tzw. rotoregalach w przestrzeni publicznej Warszawy. Każdy może je bezpłatnie wziąć i zwrócić po przeczytaniu [12]. Te i podobne inicjatywy budują miejsca otwarte na społeczność. Aby je tworzyć, najpierw rozpoznawane są potrzeby mieszkańców oraz ich problemy, wokół których łączy się społeczność. Kolejnym etapem jest „oswajanie” przestrzeni, a więc ponoszenie odpowiedzialności za to miejsce i działanie na jego rzecz. Jak przyznaje współpracownica PBS: „My chyba po prostu uczymy kultury, bycia, życia, obcowania i nawet kiedy bluźnimy, to nie dlatego, że, dajemy sobie do tego prawo, tylko, że łatwiej docieramy do innych ludzi w ten sposób” [12]. Dlatego PBS staje się miejscem sąsiedzkich spotkań, inicjatyw kulturalnych, społecznych, oddolnego działania obywatelskiego [21].

Z kolei gdańska aglomeracja miejska, a zwłaszcza jej peryferia, to rozwijające się osiedla mieszkaniowe, co jednak nie idzie w parze z rozwojem na tych terenach instytucji kulturalnych. Stowarzyszenie dzielnicy Ujeścisko-Łostowice rozpoczęło więc oddolną inicjatywę powstania biblioteki sąsiedzkiej. Mieszkańcy przynosili w darze książki, a zdobyty księgozbiór skatalogowano [29]. W ramach miejskiego budżetu obywatelskiego wybrano projekt biblioteki i domu sąsiedzkiego. Jednak inwestycja nie została zrealizowana. Biblioteka co prawda działa i udostępnia zbiory, ale nie ma swojej siedziby. Książki ulokowano w prywatnych mieszkaniach, garażach, piwnicach. Również projekt powstania domu sąsiedzkiego został wycofany z budżetu. Szkoda, że inicjatywa stworzenia przyjaznego dla społeczności miejsca nie udała się. Podobno biblioteka ma w przyszłości mieścić się w projektowanym przez Urząd Miejski centrum dzielnicowym, ale czy wtedy będzie to inicjatywa oddolna mieszkańców [29]?

Odmierna sytuacja zaistniała na drugim końcu miasta. W pustostanie parterowego pawilonu handlowego, przy wspólnym zaangażowaniu mieszkańców dzielnicy Stogi, powstała Biblioteka Społeczna. Jej zarządca – bibliofil, właściciel cennego i pokaźnego zbioru, Jan Urbanik, wraz ze Stowarzyszeniem Przyjazne Pomorze, zorganizował przestrzeń dla udostępniania zbiorów, wspólnej zabawy, gry w ping-ponga, spotkań i koncertów [29]. Bibliotekę odwiedzają głównie dzieci i osoby starsze. Zderzenie światów tych dwóch pokoleń wymusiło na właścicielu wprowadzenie pewnych reguł postępowania, co się sprawdziło i w rezultacie tworzy przyjazną atmosferę. Aby dziecko jako pierwsze skorzystało z komputera powinno uporządkować półkę z książkami, a gdy przychodzi osoba starsza, to dzieci spieszą jej z pomocą przy korzystaniu z Internetu [7, s. 5]. Wystrój biblioteki stwarza przytulny domowy klimat. Nikomu nie przeszkadzają ławki szkolne jako stoliki, kawałki folii w oknach ani dawno już niemodne fotele [7, s. 5]. Dzięki zaangażowaniu do współpracy kolejnych osób, biblioteka zmieniła się w centrum kulturalno-społeczne. Można tu wysłuchać koncertu muzyki klasycznej, być uczestnikiem warsztatów plastycznych, muzycznych czy też uzyskać bezpłatną pomoc prawną [29]. Biblioteka na Stogach została włączona do sieci domów sąsiedzkich, które wspomagane są przez Urząd Miejski. Z jednej strony daje to bezpieczeństwo finansowe, jednak z drugiej stwarza ryzyko konieczności dostosowania programu działań do wytycznych instytucji finansującej. Jak wyznaje założyciel: „Zależy mi, aby ta biblioteka nie zmieniła się w biurokratyzowaną instytucję” [29]. Zastanowienia

wymaga też niskie zainteresowanie mieszkańców pracami społecznymi na rzecz biblioteki i partycypacją w kształtowaniu jej programu oraz nienajlepsze stosunki z radą dzielnicy [29].

Przykłady dwóch gdańskich inicjatyw społecznych pokazują, jak ważną sprawą jest zaangażowanie w ruch oddolnych bibliotek mieszkańców, ale także podmiotów odpowiedzialnych za działania instytucji publicznych [29]. Przykładami innych bibliotek oddolnych w dużych miastach prowadzonych przez bibliotekarzy czynnych zawodowo, jak i emerytów są: Biblioteka Sąsiedzka Stowarzyszenia Żółty Parasol we Wrocławiu, Wypożyczalnia Książek w Krakowie czy Biblioteka Klubu Fantastyki Druga Era z Poznania [7, s. 8]. Mieszkańcy kolejnego osiedla wrocławskiego od 2019 r. mają osiedlową bibliotekę na Tarnogaju (fot. 4 i 5). Zgłosili jej pomysł na zebraniu w Centrum Aktywności Tarnogaju i aktywnie włączyli się do gromadzenia książek oraz organizowania regałów. W bibliotece obowiązuje bezpłatna karta biblioteczna [1]. Działania mieszkańców osiedla zostały zauważone przez Dolnośląską Bibliotekę Publiczną, która przekazała im około 200 książek [1].

Fotografie 4-5. Międzykulturowy Klub Rodzica działający na wrocławskim Tarnogaju

Źródło: <https://www.centrumcat.pl/2019/09/miedzykulturowy-klub-rodzica.html>.

Grono bibliotek oddolnych ulokowanych w małych miejscowościach powiększyła w 2014 r. Biblioteka Obywatelska w Potasznii. Przy wsparciu Stowarzyszenia Brąpoja oraz

Sztukar, u jednego z mieszkańców zorganizowano lokal, który wyposażono w podstawowy księgozbiór [3]. W 2016 r. powołano Bibliotekę Sąsiedzką w Suszcu. Tzw. rotaKSIĄŻKA mieści się w Gminnym Ośrodku Kultury. Różnorodny księgozbiór dostępny jest dla wszystkich zainteresowanych. Książki można czytać na miejscu lub zabrać do domu i zwrócić. Można też na miejsce jednej książki przynieść inną [26].

Z pozostałych oddolnych bibliotek należy wymienić Bibliotekę Sąsiedzką „Za miedzą” w Środce, Bibliotekę Głowińskich w Oleśnicy z osobliwym obcojęzycznym zbiorem Tadeusza Głowińskiego, Bibliotekę przy parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Skoczowie czy działającą w Kozuchowie religijną bibliotekę domową Ruty Werszko [7, s. 7].

Jak wspomniano wcześniej, oddolne działania wynikają także z pobudek ideologicznych. Trudne tematy i poglądy sprzeczne z przyjętymi przez większość obywateli to nisze, które wypełniają biblioteki ideologiczne. Wpisują się one w ruch bibliotek wolnościowych i są związane z lokalnymi środowiskami anarchistycznymi. Demokratyczne państwo stwarza możliwość dla ich działania. Zaznaczyć trzeba, że niezależnie od oceny ideologicznej ich zawartości i wartości, niezaprzeczalnie mają prawo istnieć i same w sobie pozytywnie świadczą o naturalnych potrzebach czytelniczych i potrzebie samoorganizacji... byle nie łamano w nich prawa [23]. Przykładami takich bibliotek są: Warmińska Biblioteka Wolnościowa w Olsztynie, Słowo – Biblioteka Anarchistyczna w Łodzi, Biblioteczka Wolnościowa w Opolu, Biblioteka Infosopu w Warszawie, Poznańska Biblioteka Anarchistyczna, Pomorska Biblioteka Wolnościowa. Z kolei w Nowym Sączu działa Wszechnica Myśli Prawicowej prowadząca bibliotekę i czytelnię czasopism. W Warszawie funkcjonuje również lewicowa grupa tworząca Bibliotekę na Syrenie. Oprócz antykapitalistycznych zbiorów prowadzi działalność kulturalną i społeczną dla mieszkańców osiedla [24]. Oczywiście działania bibliotek ideologicznych, wykraczające poza ogólnie przyjęte ramy życia społecznego i politycznego, nie mogą być finansowane z pieniędzy publicznych [23].

Warto przedstawić także oddolne działania czytelnicze realizowane poza granicami naszego kraju. *Grassroot libraries* stanowią element popularnych na świecie, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, oddolnych ruchów w kulturze i życiu społecznym [23]. I tak w angielskim Brighton, jako centrum socjalne, działa Cowley Club. W ciągu dnia otwarta jest kawiarnia i księgarnia, a wieczorem klub członków libertariańskiego centrum społecznego. Klub posiada swoją bibliotekę i prowadzony jest w całości przez wolontariuszy. Na stronie internetowej prezentuje swój program, zaprasza na kawę, herbatę, ciastka. Jak zachęcają jego organizatorzy na stronie: „przejrzyj księgarnię, sprawdź bibliotekę, zjedz smaczny wegański lunch lub wypij filiżankę kawy w ogrodzie” [8].

Kolejny przykład pochodzi z Bliskiego Wschodu. Profesor Rana Dajani z Jordanii zajęła się problemem nieczytających dzieci. Zauważyła, że jego źródłem jest, po pierwsze, brak bibliotek, a po drugie, niewykształcenie u Jordańczyków nawyku czytania dla przyjemności. Aby to zmienić, Dajani rozpoczęła w 2006 r. program biblioteczny polegający na głośnym czytaniu dzieciom w wieku 8-10 lat. Apel skierowany do rodziców zdziwił ich, ale i ucieszył. Byli zadowoleni z takiej formy pożytecznego spędzania wolnego czasu. Rodzice, widząc chęci dzieci, przyprowadzali je na sesje do meczetu, a potem do stworzonej biblioteki publicznej [5].

Obserwując radość dzieci, Dajani utworzyła projekt „We love Reading” (fot. 6), dzięki któremu stworzyła grupę młodych czytelników. W wyniku zdobycia nagrody od Synergos – organizacji walczącej z ubóstwem i niesprawiedliwością na świecie, Dajani uzyskała fundusze na zakup książek oraz przeszkolenie 380 kobiet w czytaniu na głos [5]. Projekt przyczynił się do utworzenia w jordańskich wspólnotach 80 lokalnych bibliotek. W 2010 r. Dajani wzięła udział w ogólnoswiatowej konferencji Clinton Global Initiative, co wpłynęło na poszerzenie jej kontaktów i znajomości z osobami z całego świata. Twórcy projektu, promującego miłość do czytania, zobowiązali się do utworzenia 100 kolejnych jordańskich bibliotek. Natomiast kobiety z innych krajów planują skopiować ten pomysł między innymi w Indonezji i Peru. Na swojej stronie internetowej Rana Dajani opisuje, jak stworzyć w sąsiedztwie oddolną bibliotekę [5].

Fotografia 6. Edukacja czytelnicza w ramach projektu „We love Reading”

Źródło: <https://www.gse.harvard.edu/ppe/discussion-“we-love-reading”-founder-dr-rana-dajani>.

Oddolne inicjatywy czytelnicze pojawiają się także w Afryce. Przykładem jest projekt „LibrAfrica”, którego celem jest wyrównanie szans rozwoju dzieci afrykańskich [18]. Uczniowie szkoły podstawowej z Rugando w Ugandzie poprosili o pomoc w zdobyciu książek. Przy wsparciu Polaków zorganizowano tam bibliotekę.

Na podobnych zasadach funkcjonuje „African Library Projekt”. Jest to kolejny przykład prężnie działających ruchów oddolnych, które zakładają biblioteki w wioskach afrykańskich. W projekcie biorą czynny udział wolontariusze ze Stanów Zjednoczonych,

którzy zbierają, sortują i pakują książki. Zbiórki książek organizowane są w lokalnych szkołach i w dzielnicach miast USA. Zbierane są także drobne fundusze na wysyłkę książek do Afryki. Z drugiej strony oceanu, wolontariusze Korpusu Pokoju i administratorzy szkół, po otrzymaniu darów, organizują biblioteki dla afrykańskich społeczności. Przykładowo szkoła podstawowa z Ngwane w Botswanie otrzymała 17 kartonów książek. Korzysta z nich około 300 dzieci [17]. Wiele tak powstałych bibliotek jest jedynymi w obszarze kilkuset kilometrów. Inspiracją do działań „African Library Project” są lokalne społeczności z całej Afryki, które zdają sobie sprawę, że książki to ich przyszłość. Proszą o nie i zgłaszają się na ochotnika do pomocy przy powstawaniu bibliotek [17].

Przykładem amerykańskich, bardzo aktywnych, działań w obszarze oddolnego czytelnictwa jest miejscowość Hudson w stanie Wisconsin. W 2009 r. jej mieszkaniec Todd Bol stracił pracę, a swój garaż zamienił na biuro. Ku pamięci swojej zmarłej matki – nauczycielki zbudował i umieścił obok domu model drewnianej szkoły wypełnionej jej książkami. Pomysł spodobał się innym, więc zaczął budować miniaturowe biblioteki. W ciągu roku rozdał 30 sztuk. I tak się zaczęła historia organizacji Little Free Library. Pomysł połączenia sztuki ludowej, klubu książkowego i dzielenia się z innymi dał wspaniałe efekty. Z czasem przy projekcie zatrudniono 14 osób. Tworzone biblioteki stanowią ozdobę przydomowych trawników. W wyglądzie często wyrażają osobowość właściciela. Są różnorodne, np. w formie sowy, robota czy wiktoriańskiej rezydencji [13]. Stworzono już ponad 10 tys. bibliotek w 49 krajach [14]. Dostępne są zestawy i instrukcje montażu oraz gotowy produkt – modelowy stojak w kształcie domu z oknami, drzwiami i najważniejsze – z wystarczającą ilością półek na książki [14] (fot. 7).

Fotografia 7. Little Free Library

Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/Little_Free_Library#/media/File:BerglundLittleFreeLibraryForestGroveOR.jpg.

Uczestnictwo w oddolnych inicjatywach czytelnictwa znajduje coraz więcej naśladowców. Dzięki fundacjom, zrzeszeniom, projektom, osobom prywatnym, zarówno

w Polsce, jak i na całym świecie, powstają biblioteki oddolne. Są różnie nazywane: bibliotekami sąsiedzкими, osiedlowymi, klubowymi, społecznymi. Tworzone są albo tam gdzie brak jest instytucji kulturalnych (peryferia osiedlowe pozbawione bibliotek), albo w wyniku niechęci do ich odwiedzania (np. przez margines społeczny) lub też tam, gdzie można śmiało wygłaszać swoje przekonania wbrew ogółowi (biblioteki ideologiczne).

W długotrwałym procesie ich kształtowania przechodzą różne perturbacje, jak np. brak współpracy, zrozumienia, zaangażowania instytucji kulturalnych czy mieszkańców danego osiedla, bloku, wsi. Jedne projekty szybko upadają (inicjatywa Gdańsk – Ujeścisko), inne działają prężnie (np. PBS Gdańsk – Stogi). Jedne angażują lokalne, małe społeczności (np. w Potasznii), a inne trwają dzięki współpracy międzynarodowej (np. projekt |African Library|). Formy ich działania i organizacji są różne. Niektóre placówki zakładają karty czytelnicze, tworzą regulaminy, a w innych brak jest formalnych zasad.

Podobnie i lokale biblioteczne przyjmują różne formy. Biblioteki zajmują pustostany, gminne ośrodki kultury, mury szkół czy ozdabiają przydomowe trawniki. Nie to jest jednak najistotniejsze. Wszędzie tam, gdzie tworzą się oddolne biblioteki, ich „właściciele” dają sygnał innym, że najważniejsze są inicjatywy kulturalne, gdzie społeczność niezależnie od działań państwowych instytucji kulturalnych sama dla siebie tworzy miejsca spotkań. W nich każdy może być aktywny, zrozumiany i mile widziany. Książka w takich bibliotekach nie jest najważniejsza, ale staje się towarzyszem spotkań i zabaw. Cieszy fakt, że nadal jest poszukiwana, odkrywana, potrzebna w swej niezmienniej od wieków formie kodeksu.

Bibliografia

1. *15 marca na Tarnogaju ruszy osiedlowa biblioteka* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: www.wroclaw.pl/15-marca-na-tarnogaju-ruszy-osiedlowa-biblioteka. Stan z dnia 15.02.2020.
2. BALAWAJDER Edward (red.). *Spółeczeństwo obywatelskie: modele teoretyczne i praktyka społeczna*. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 2007. ISBN 978-83-7363-613-2.
3. *Biblioteka Obywatelska w Potasznii* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://www.milicz-powiat.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=754:biblioteka-obywatelska-w-potasznii&catid=8:aktualnosci&Itemid=107. Stan z dnia 15.02.2020.
4. *Biblioteki* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: http://fundacjazmiana.pl/?page_id=69. Stan z dnia 11.02.2020.
5. *Biblioteki oddolne promują miłość do czytania* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://voanews.com/world-news/middle-east-dont-use/grossroots-libraries-promote-love-reading>. Stan z dnia 15.02.2020.
6. BUCK Andrzej, SIMONJEZT Monika, KOTLAREK Dawid. *Miejsce spotkań: biblioteka jako przestrzeń społeczna: (na przykładzie województwa lubuskiego)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe i Edukacyjne Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2019. ISBN 978-83-65741-40-0.
7. DULCZEWSKA-MASZOTA Emilia. Biblioteki oddolne: Efemeryda czy zwiastun przyszłości? *Bibliotekarz*. 2017, nr 3, s. 4–12. ISSN 0208-4333.
8. *Działające wspólnie libertariańskie centrum społeczne* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://co-wley.club/library/other-radical-libraries>. Stan z dnia 15.02.2020.
9. *Fundacja Lokalna Akcja Specjalna* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://las.akcjalokalna.org/projekty.biblioteki-sasiedzkie/>. Stan z dnia 11.02.2020.
10. GROWIEC Katarzyna. *Kapitał społeczny: geneza i społeczne konsekwencje*. Warszawa: Academica, 2011. ISBN 978-83-62443-10-9.

11. KACPRZAK Lech, KOSZEL Bogdan, MARCINKOWSKI Adam (red.). *Spoleczeństwo obywatelskie jako wspólnie dobro*. Piła: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2012. ISBN 978-83-62671-20-3.
12. KALETA Marek. *Potencjał obywatelski bibliotek: studium przypadku* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://inicjatywyzasiedzkie.pl/wp-content/uploads/2018/01/Potencja%C5%82-obywatelski-bibliotek-STUDIUM-PRZYPADKU-2017.pdf>. Stan z dnia 15.02.2020.
13. *La Crosse Tribune* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://lacrossetribune.com/news/local/in-years-grassroots-little-free-libraries-grow-to/article_1b371961-b889-5379-8c6a-c7f99d6b4711.html. Stan z dnia 15.02.2020.
14. *La Crosse Tribune* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: https://lacrossetribune.com/news/local/little-free-librarstands-encourage-reading-neighborly-bonding/article_3e8cfbc0-f0f3-11e2-8f48-0019bb2963f4.html. Stan z dnia 15.02.2020.
15. LEWICKA-KALKA Emilia. *Lokalny system upowszechniania kultury w Pile w latach 1945–2007*. Piła: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica, 2008. ISBN 978-83-89795-60-1.
16. LITWINIEC Bogusław. Ku tropom ruchu kultury otwartej przez zamknięte granice. In *Polska kultura jako atut w integracji europejskiej: Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Kultury i Środków Przekazu pod patronatem Marszałka Senatu RP prof. Longina Pastusiaka 13 maja 2003*. Warszawa: Kancelaria Senatu, 2003, s. 41–48.
17. O nas. In *African Library Project* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://linkedin.com/company/african-library-project>. Stan z dnia 15.02.2020.
18. *O projekcie LibrAfrica* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.librafrica.org/#about-section>. Stan z dnia 15.02.2020.
19. *Okrzeszyn i Uniemysł* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://las.akcjalokalna.org/projekty/okrzeszyn-i-uniemysl/>. Stan z dnia 11.02.2020.
20. PAUL Magdalena. *Wpływy społeczne bibliotek publicznych. Badanie użytkowników bibliotek w województwie mazowieckim*. Warszawa: Grupa Cogito, 2018. ISBN 978-83-85534-99-0.
21. *Praska Biblioteka Sąsiedzka* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://beesfund.com/p/80-Praska-Biblioteka-Ssiedzka>. Stan z dnia 11.02.2020.
22. *Praska Biblioteka Sąsiedzka szuka wsparcia u internautów* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://crowdfunding.pl/2012/09/27/praska-biblioteka-sasiedzka-szuka-wsparcia-u-internautow>. Stan z dnia 15.02.2020.
23. RYNARZEWSKI Maciej. Biblioteki oddolne w Polsce. Cz. 1. W luce ideologicznej. *Warsztaty Bibliotekarskie* [Dokument elektroniczny]. 2015, nr 1. Tryb dostępu: <http://warsztatybibliotekarskie.pedagogiczna.edu.pl/biblioteki-oddolne-w-polsce-cz-1-w-luce-ideologicznej>. Stan z dnia 11.02.2020.
24. *Syrena* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://syrena.org/biblioteka/>. Stan z dnia 15.02.2020.
25. TARKOWSKI Alek, BENDYK Edwin. *Scenariusze przyszłości bibliotek*. Warszawa: Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, 2011. ISBN 978-83-933793-0-9.
26. *W Suszcu działa sąsiedzka biblioteka!* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://www.pszczynska.pl/w-suszcu-dziala-sasiedzka-biblioteka.html>. Stan z dnia 15.02.2020.
27. *Wielkie otwarcie Praskiej Biblioteki Sąsiedzkiej* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://praga-pn.waw.pl/page/25,aktualnosci.html?=&id=11698>. Stan z dnia 15.02.2020.
28. WOJCIECHOWSKA Maja. Formy zasobów kapitału społecznego i ich wpływ na współpracę bibliotek ze środowiskiem zewnętrznym. In BUBEL Dagmara (red.). *Dylematy czasu i przestrzeni w bibliotekach: wybrane zagadnienia*. Częstochowa: Wydawnictwo Politechniki Częstochowskiej, 2019, s. 178–185. ISBN 978-83-7193-733-0.
29. WÓJTOWSKI Michał. „Książki są tylko ośrodkiem skupienia...”. O bibliotekach sąsiedzkich w Gdańsku. *Nowe Peryferie* [Dokument elektroniczny]. Tryb dostępu: <http://nowe-peryferie.pl/index.php/2016/10/ksiazki-sa-osrodkiem-skupienia-o-bibliotekach-sasiedzkich-gdansk>. Stan z dnia 15.02.2020.
30. ŻEBROWSKI Jan (red.). *Animacja kulturalna i społeczno-wychowawcza w środowiskach lokalnych*. Gdańsk: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, 2003. ISBN 83-87359-59-9.